

Rapport inzake Groot Onderhoud en Restauratie Interieur Domkerk (2023) 2024-2025

Achtergrond, financiering en uitvoering werkzaamheden

Aan het einde van de Restauratie van de Domkerk in 2015/2017-2022 werd via diverse signalen o.a. vanuit het Beheer en de Educatieve Dienst van de Domkerk duidelijk dat ook het (rijks)monumentale deel van het interieur van de Domkerk aan Groot Onderhoud en Restauratie toe was. Afgezien van enig noodzakelijk incidenteel onderhoud was hieraan weinig gebeurd sinds de oplevering van de Restauratie van de Domkerk in 1968-1986 in het kader van het restauratieplan 'Vijf Kerken Herleven'. In 1996 werden de nieuwe bronzen deuren in het westelijk toegangsportaal van de beeldhouwer Theo van de Vathorst (Utrecht, 1934 – Utrecht, 2022) onthuld. Deze worden beschouwd als zijn grootste werk.

Na voorbereiding en in kaart brengen van wat nodig was, werd op 29 maart 2023 door Van Hoogvest Architecten te Amersfoort namens de Domkerk en de Protestantse Gemeente Utrecht een aanvraag hiervoor ingediend bij de Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed (RCE) voor Groot Onderhoud en Restauratie waarin onder andere het interieur werd opgenomen. Op 30 augustus 2023 werd deze aanvraag gehonoreerd voor het rijksmonument Domkerk nr. 35973 middels een toekenning Subsidie Instandhouding Monumenten (SIM) voor de jaren 2024 tot en met 2029 met een jaarlijkse bevoorschotting voor zes jaren.

Hiermee kon in het laatste kwartaal van 2023 met de planning van de werkzaamheden voor het interieur van de Domkerk worden begonnen.

De financiering van de restauratie van het Interieur werd gedekt door voornoemde bijdrage van de RCE 2024-2029 van 30 augustus 2023 voor zover op het interieur van toepassing, de bijdrage van de Domkerk, een bijdrage van de Van Baaren Stichting voor de restauratie van het hek van de Kapel van Montfoort en een bijdrage van enkele particulieren N.N. voor specifieke doeleinden in dit kader.

De werkzaamheden werden uitgevoerd door:

Jeroen van Koolwijk Meubelrestauratie te Utrecht en zijn medewerkers

Mevrouw Claudia Junge, restauratrice voor historische binnenruimten te Utrecht

Martin Ottenschot, meubelstoffeerderij te Utrecht

De fa. Hoogstraten Schilderwerken te Haarzuilens

De fa. Nico de Bont Restauratie Aannemers te Vught

Onder begeleiding van:

Van Hoogvest Architecten te Amersfoort en Utrecht, mevrouw Daniëlle Huijgens, Jan Roest op afroep en Gijsbert van Hoogvest

Vincent Weeda, kerkrentmeester gebouw, Theo Kralt, kerkrentmeester rijksmonument Domkerk en voorzitter Restauratiecommissie en de Wijkraad van Kerkrentmeesters van de Domkerk

Frans Ritmeester, directeur Bureau PGU, Jaap Jan Steensma, orgeladviseur PGU en Bert Holsappel, penningmeester Domkerk.

Bätz-kabinetorgel uit 1796

In juli 2023 werd geconstateerd dat in het binnenwerk van het Bätz-kabinetorgel uit 1796 insectenboorders actief waren. Op 18 juli 2023 werd het kabinetorgel vanuit de Domkerk op ons verzoek onverwijld overgebracht naar een fa. te Montfoort voor insectenbestrijding waarna het orgel voor restauratie werd overgebracht naar Van Vulpen Orgelbouwers te Overvecht voor restauratiewerkzaamheden. Op 5 december 2023 werd het kabinetorgel na gerestaureerd te zijn door de fa. Van Vulpen Orgelbouwers in Utrecht/Overvecht weer op zijn plaats op het Hoogkoor teruggeplaatst.

Naar aanleiding hiervan hebben wij aan Jeroen van Koolwijk Meubelrestauratie gevraagd het gehele houtwerk van de Domkerk inclusief alle orgels en het Grote Bätz-orgel na te zien op insectenboorders. Hierbij werd ook de orgeladviseur van de PGU betrokken. Er bleken verder geen actieve hout- en insectenboorders aanwezig te zijn.

Erfgoedlijst monumentaal interieur Domkerk

Vanaf het laatste kwartaal van 2023 tot en met het gereedkomen hiervan in maart 2025 hebben Vincent Weeda en Theo Kralt samen met het beheer van de Domkerk en de Wijkraad van Kerkrentmeesters gewerkt aan de actualisatie van de Erfgoedlijst van de Domkerk van roerende monumentale en historische zaken die zich in de Domkerk bevinden. Hierin werden diverse aanvullingen verwerkt. Van alle objecten werden actuele foto's gemaakt. Mevrouw Hanna Melse van Museum Catharijneconvent ondersteunde bij de completering van deze lijst en zocht een aantal historische achtergronden uit.

Op 18 maart 2025 kon de aangevulde en vernieuwde Erfgoedlijst Domkerk met de foto's aan het beheer van de Domkerk, de Wijkraad van Kerkrentmeesters en het Museum Catharijneconvent waarmee de Domkerk samenwerkt in het kader van 'Het Grootste Museum van Nederland', worden toegezonden.

Herinrichting westelijk toegangsportaal; Voorstudie voor het Evangelisten raam

Op 17 mei 2023 kwam bij het Venduhuis Rotterdam een voorontwerp ter veiling voor het glas-in-lood Evangelistenraam in het Zuidertransept van de Domkerk van Utrecht. Het gaat om een pasteltekening, inkt en potlood op papier, met signatuur R.N. Roland Holst, 12 - '25. Op de achterzijde een etiket van lijstenmaker H. Gonkel, Jr. & Zoon met adressering: 'Prof. R.N. Roland Holst, Bloemendaal'. De voorstudie wijkt op enkele onderdelen bijvoorbeeld bij drie van de gezichten af van het glas-in-lood raam zoals het een jaar later in 1926 zou worden uitgevoerd en onthuld. In het uiteindelijk glas-in-loodraam in het Zuidertransept van de Domkerk bleken ten opzichte van de Voorstudie twee Evangelisten verwisseld te zijn. Dit voorontwerp is afgedrukt in een overdruk van het artikel door A. van den Boom, 'R.N. Roland Holst' in het tijdschrift (Uitgave maandschrift), 'Op de Hoogte', 1926. Nadien is dit voorontwerp in particuliere handen geweest en nooit meer in het openbaar te zien geweest. Het voorontwerp is ingelijst in een eikenhouten lijst met vijf spijlen achter glas. Afmetingen met lijst 123,5 cm bij 134 cm. De nazaten van generaal-majoor W.C. baron Röell van Hazerswoude (1861-1937) tijdens de restauratie van 1921 -1939. president-kerkvoogd en groot promotor van de restauratie, hebben het na bijna 100 jaar in hun bezit te hebben gehad, ter veiling gebracht.

De Stichting Vrienden van de Domkerk heeft deze voorstudie met ondersteuning van bijdragen van een echtpaar N.N., de Stichting Fonds A.H. Martens van Sevenhoven en de Ridderschap van Utrecht die hiervoor ook een aanvullende garantstelling heeft afgegeven voor de Domkerk kunnen aankopen. De voorstudie bevond zich na bijna 100 jaar door foxing, schimmel en slijtage in matige staat en moest gerestaureerd worden. De restauratie vond plaats in het Atelier voor Papierrestauratie in Den Haag waar mevrouw Annelies E. van Bakkum de restauratie heeft uitgevoerd. Zij heeft een bijzondere en langdurige expertise en ervaring op dit gebied. Bij het openmaken van de lijst bleek dat het niet om één maar om twee pastels ging. Wij waren buitengewoon benieuwd naar de pasteltekeningen na de restauratie.

Na de restauratie werd de voorstudie in dezelfde lijst voorzien van zonwerend glas en met een goede belichting aan de westzijde in het westelijk toegangsportaal opgehangen.

De onthulling hiervan heeft plaatsgevonden tijdens een symposium over de betekenis van de kunst van Prof. R.N. Roland Holst voor de Domkerk van de Stichting Vrienden van de Domkerk en Citypastoraat Domkerk op vrijdagmiddag 24 november 2023 van 15.15 uur tot 17.30 uur in de Domkerk.

Twee glas-in-loodpanelen RCE

In 2023 kwam de Domkerk in contact met de Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed (RCE) over twee glas-in-loodpanelen van Roland Holst die zich bevonden in het depot van de RCE te Amersfoort. Het ging hierbij om twee glas-in-loodramen van Roland Holst uit dezelfde periode als van het Evangelistenraam in het Zuidertransept en waarschijnlijk eveneens vervaardigd in het atelier van de fa. Bogtman te Haarlem. Het zijn twee panelen van 134,5 bij 117 cm in de kleuren licht- en donkerblauw, wit en mat oranje. Het is (nog) niet geheel duidelijk waarvoor deze ramen gemaakt zijn. De redenen waarom de RCE de Domkerk een geschikte partij achtte, is de aanwezigheid van andere ramen van Roland Holst, het gave art deco-ensemble in de Domkerk, de datering uit dezelfde tijdsperiode, waarschijnlijk dezelfde maker: de fa. Bogtman, de vergelijkbaar gehanteerde patronen, de openstelling van de kerk in het kader van de Open Dom en het aanwezige rijksmonumentale erfgoed in interieur en exterieur. Dit heeft geleid tot een definitief aanbod van de RCE aan de Domkerk. Nadat een commissie van de Kerkenraad zich hierover heeft gebogen en positief advies uitbracht, is tussen de RCE en de Domkerk een overeenkomst voor langdurige bruikleen gesloten.

De beide panelen werden gerestaureerd door de RCE en toegelicht en onthuld tijdens het hierboven genoemde symposium op 24 november 2023 in de Domkerk. De panelen werden met een goede verlichting opgehangen aan de noordzijde van het westelijk toegangsportaal.

Hier waren twee Psalm- en gezangenborden van Willem Penaat (1875-1925) uit 1925 opgehangen die werden teruggehangen op de pilaren tegenover het preekgestoelte aan hun oorspronkelijke haken uit 1925.

Van de gelegenheid werd gebruik gemaakt om het westelijk toegangsportaal opnieuw te Keimen. De westwand en de twee noordelijke wanden zijn hierbij voorzien van een nieuwe afwerking. Lichte scheuren zijn daarbij hersteld. De hierbij opgedane ervaringen kwamen goed van pas bij het Keimen van de gehele kerk in het volgende jaar.

Expositie: In de periode van 24 november 2023 tot en met 29 februari 2024 was in de Domkerk een tentoonstelling te zien zijn over de betekenis van de glas-in-loodramen van Roland Holst en werd aandacht besteed aan de rol van Willem Cornelis Röell van Hazerswoude bij de restauratie van de Domkerk in de periode 1921 – 1937.

Restauratie meubilair Willem Penaat 1924-1925 en beeldhouwwerk Anton Fortuin (1880-1967) en Ludwig Oscar Wenckebach (1895-1962)

Vorbereid in 2023 werd in 2024 het gehele interieur zoals vormgegeven door Willem Penaat, Anton Fortuin en Ludwig Oswald Wenckebach gerestaureerd.

Hierbij ging het om alle banken, de hekken op het hoogkoor, het preekgestoelte met de adelaar van Wenckebach, het klankbord onder het grote Bätz-orgel en het beeldhouwwerk van Fortuin op het klankbord en op het doophek in het middengedeelte van de Domkerk. Tijdens de restauratie bleek dat de rijen banken tussen de pilaren die de vakken afsluiten een donkerder kleur hadden meegekregen die hersteld werd. Ook werden alle hoedenhouders nagezien en opnieuw aangebracht waar nodig.

Afsluithek naar ontwerp Willem Penaat met snijwerk van Anton Fortuin op het Hoogkoor van de Domkerk gezien vanaf de noordelijke kooromgang, 1924-1925, gerestaureerd 2024

Daarna kwam al het houtwerk in de omgang van de Domkerk onder handen waaronder de afsluiting van het hek van de Kapel van Sierck, de middeleeuwse deuren, het hek van de Kapel van Montfoort, een achttiende -eeuwse Utrechtse kast, de koorbanken in het Noordertransept en de deuren van de westelijke toegang die hier opgeslagen waren nadat de nieuwe bronzen deuren van Theo van de Vathorst hier in 1996 werden aangebracht. Hetzelfde geldt voor het prachtig gesneden beeldhouwwerk boven het portaal van de westelijke toegang.

Alle banken en stoelen werden nagezien en in de was gezet en de set meubelen bestaande uit een zitbank, stoelen en een knielbank van Penaat uit 1925 en een knielbank van Van Hoogevest uit ca. 1986 werden gerestaureerd en opnieuw gestoffeerd.

Restauratie van het Klankbord onder het grote Bätz-orgel in 2024

Bijzondere vermelding verdient hier het hekwerk van de Kapel van Montfoort dat met steun van de Van Baaren Stichting werd gerestaureerd door Jeroen van Koolwijk Meubelrestauratie.

Onderdeel van het hekwerk van de Kapel van Montfoort

De houten hekwerken in crème grijs van de Kapel Van Arkel, de Kapel van Guy d'Avesnes en de Kapel Van Solms werden zorgvuldig gerestaureerd door restauratrice mevrouw Claudia Junge.

Gedurende de restauratie van het interieur werden twee unieke 17e -eeuwse schilderijen aan de Domkerk geschonken door drie particuliere gevers. De Kerkenraad aanvaardde de schenking van deze schilderijen.

Het gaat om het schilderij 'De aanbidding door de wijzen van het oosten' door Benjamin Gerritszn. Cuijp (Dordrecht, 1612-1652). Het schilderij kreeg een plaats aan de westzijde van de Kapel van Guy d'Avesnes. En het schilderij van Claes Moeyaert (Amsterdam, Durgerdam, 1591-1669), De opwekking van Lazarus. Dit schilderij zal een plaats krijgen in het kader van de voorziene herinrichting van de Gedachteniskapel.

Herstel voegwerk zuilen, herstel voegwerk grafzerken en keimen en afzuigen

Herstel waar nodig vond plaats van het voegwerk van de zuilen en het voegwerk van de zerkenvloer door de fa. Nico de Bont Restauratieaannemers.

Het Keimen van de gehele kerk buiten de hogere delen inclusief de Domshop vond plaats door de fa. Hoogstraten te Haarzuilens (gemeente Utrecht). De hogere delen werden afgezogen op stof. Op een enkele plaats is het muurwerk behandeld om het uittreden van zouten en de vervolgschade die hierdoor kan ontstaan te remmen.

Het ontstoren en zwarten van de cementvoegen en herstelde delen van de zerkenvloer zal plaatsvinden in het tweede kwartaal van 2025.

Hiermee wordt de restauratie van het interieur van de Domkerk (2023), 2024-2025 voorlopig afgesloten.

Communicatie

Over de voortgang van de restauratie van het interieur vond frequente terugkoppeling plaats door de kerkrentmeester rijksmonument Domkerk in de Domwijzer en de Domapp en aan de Wijkraad van Kerkrentmeesters en de Kerkenraad van de Domkerk

.

Toekomstig onderhoud

Over het toekomstig onderhoud van de Domkerk werden afspraken gemaakt tussen de manager Bedrijfsvoering, de Wijkraad van Kerkrentmeesters in aanwezigheid van de interieurdeskundige van het Museum Catharijneconvent en enkele hierbij betrokken vrijwilligers. Onder leiding van de manager bedrijfsvoering van de Domkerk is dit Erfgoedwachtoverleg weer van start gegaan.

Theo Kralt,

voorzitter Restauratiecommissie Domkerk, kerkrentmeester Rijksmonument, 3 mei 2025